

GÜZELLİK: BİR İKTİDAR MESELESİ¹

Özge Soysal

“Kendinde güzellik”

Yaşadığımız çağ güzelliğin en yoğun olarak kadın bedeniyle temsil edildiği ve giderek bağımsız, yalıtılmış bir kavram olarak sunulduğu bir çağdır. Günümüzde sadece kendini gerçekleştirmeye, dahası istenildiği zaman sahip olunabilecek bir gerekliliğe dönüşen güzellik, aslında rönesansa kadar salt bedensel güzellik olarak resmedilip yüceltmekten oldukça uzaktır². Rönesansa kadar güzelliğinden çok doğurganlığıyla ön planda olan kadın, dünyaya nereden geldik sorusunun mistik ve olağanüstü bir cevabı gibidir. Hayatta kalmanın zorluğuna, doğa şartlarının acımasızlığına rağmen kadının verimli olmaya devam edip hayat vermesi onu hayatın ve cinselliğin kaynağı doğaüstü bir tanrıça olarak simgeselleştirmeye yetmiştir. Buna anadoludan en güzel örnek, erkeklerin boyunlarında uğur olarak taşıdıkları, tunç çağı kadınlarının topraktan yapılmış figürleridir: büyük gözler, oldukça belirgin bir cinsel organ ve karınlarındaki güneş sembolü.

Güzelliğin ahlaki değerlerden bağımsız olarak ele alınmadığı rönesans öncesi, kadın bedeni ya kötülüğü çağrıştıran bir şeytansı ya da yukarıda belirttiğimiz gibi olağanüstü bir tanrıça olarak çift değerli görünümüyle temsil edilmiş, hep bu iki değer arasında gidip gelmiştir. Ülkemizdeki toplumsal temsillere baktığımız zaman da aynı çiftdeğerlik özelliği dikkatimizi çeker: güzelliğiyle baştan çıkarıcı, kötülüğe sürükleyici iffetsiz kadın ya da namuslu oluşuyla meleksi bir güzelliğe bürünen kadın.

Eski Türk filmlerine baktığımızda güzelliğin dini, toplumsal ya da geleneksel birtakım değerlerle iç içe olduğunu görürüz: ruh güzelliği, ahlak güzelliği, davranış güzelliği gibi. Güzel kadın yalnızca fiziksel özelliklerinden dolayı güzel değildir, tam tersine salt dış görünüşünüyle önplanda olan kadınlara genelde toplum tarafından hafif kadın gözüyle bakılır. Tanzimatla beraber ilk modernleşme hareketleriyle beliren başka bir çiftdeğerlik de düşünsel özelliklerini ön plana çıkarmış entelektüel kadınla kendisini sadece dışgüzelliğine odaklamış

¹ 2010 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji buluşmalarında yapılan sunumun yazıya dökülmüş ilk bölümüdür.

² G.Lipovetsky, *La troisième femme : Permanence et révolution du féminin*, Paris, Gallimard, 1997.

“yüzeysel” kadın arasındadır. Geleneksel topluluklara baktığımızdaysa, güzelliğin yerleşik birtakım ritüellerden, rollerin paylaşımından ve toplumsal grubun sunduğu kendini ifade biçimlerinden ayrı olmadığını gözlemleriz. Burada güzellik bedeni ifşa yoluyla değil, tam tersine gizlenmiş olanın daha girift bir tarzda ortaya çıkmasıyla belirir. Bir genç kızın utangaç bakışının, yine bir başkasının kendine has bir hareketinin etkileyicilikleri gerek sinemeda gerekse edebiyatta ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Buradaki güzellik hayranlık uyandıran, yüceltilen, hakkında dizeler, maniler, efsaneler üretilen bir güzelliştir.

Kısacası, güzelliğin her zaman birden fazla yüzü olmuş, çiftdeğerlik özelliğini korumuş ve birçok başka değerın sebebi ya da sonucu olarak kullanılmıştır. Bu yüzden de tek başına ulaşılması gereken bir hedef, elde edilmesi gereken bir kendilik olarak algılanmaktan uzaktır. Güzellik, daha ziyade şiirlerde de sıklıkla rastladığımız gibi sonu gelmeyen betimlemeler, benzetmeler zinciri gibidir.

1980 sonrası değişen toplumsal söylemle güzelliğe bakış açısı da değişmiştir. Özel kanalların çıkması ve 900lü hatların her isteyenine hizmetine sunulmasıyla güzellik betimlenebilir ya da dolaylı yoldan bir eserde, çalışmada yansıtılabilir olmaktan çıkıp gerçeklikte maddi bir bedel karşılığında elde edilebilir ve gösterilebilir olana dönüşmüştür. Bundan böyle güzellik, insani değerlerin ayrılmaz bir parçası değil, sergilenebilir bağımsız bir kendilik olarak yaşanmaya başlanmıştır. Yalnızca güzel görünmenin yettiği magazin programları buna bir örnektir. Üstelik bize sunulan bin bir çeşit krem, bakım ve estetikle artık yaşlanmamak ya da yaşlanmayı durdurmak da mümkündür. Televizyonda izlediğimiz mankenler adeta hiç bitmeyecek bir güzelliğe sahip gibidirler. Hergün nasıl güzel olabileceğimizin, değilsek de hangi ürünü ne şekilde kullanarak güzel görünebileceğimizin tarifleri en zahmetsiz ve en hızlı yoldan arzu ettiğimize ulaşma imkânını sunmaktadır. Kendi başına bir değer haline gelen güzellik diğer değerlerden yalıtılmış, salt kendinde arzulanır hale gelmiştir. 1980 sonrası feminist söylem, bunca zamana kadar belirli toplumsal idealler uğruna bastırmak, geri plana itmek zorunda kaldığımız güzelliğimizi bundan böyle kişisel arzularımızı gerçekleştirmek adına sadece kendimiz için bile olsa açığa vurup yaşamamız gerektiğini vurgulamıştır. Başarı, performans, sağlıklı beslenme gibi “kaliteli” yaşam unsurlarına artık güzellik de eklenmiştir. Fakat tüm bunlar yalnızca kişisel bir tatmin için yaşantılanmakta yani ötekiye, benzerimiz olan bir başkasıyla ilişkiye, sosyal bağa açılmamaktadır. Açıldığı noktadaysa değiş-tokuştan, paylaşımından çok kadının kadın ya da erkek üzerinde üstünlük kurduğu bir iktidar meselesine dönüşmektedir. Bunun ruhsallıktaki yansımalarıysa tüketim söyleminin kışkırttığı ruhsal bir gerilime işaret eder.

Psikanalizin tarafında

Nasıl güzel olunacağını, kime güzel denileceğinin tarifleri güzelliğin daha önce bahsettiğimiz çiftdeğerlik özelliğini çelişkisiz, çatışmasız bir bütün haline getirmektedir. Oysaki bu ruhsallığın işleyişine ters düşer. İster erkek isterse kadın tarafından olsun ne kadının ne de güzelliğin algılanışı ve uyandırdığı duygular iyi-kötü, kutsal-fahişe, kadın-anne ikiliğinden bağımsızdır. Bu birbiriyle zıt kutupların birarada olabilmesi ya da kesin hatlarla ayrılmış olarak birinin diğerine üstün gelmesi toplumsal söylemle olduğu kadar, kişinin kendi öznel hikâyesi ve yaşanmışlıklarıyla da yakından ilgilidir.

Psikanalizin de konuya yaklaştığı yer ancak bu olabilir. Analitik yaklaşımda önemli olan kişinin aynada yansıyan görüntüsüyle, o görüntüsünü algılaması arasında bulunan ilişki, yakınlık ya da uzaklıktır. Kişinin kendi beden algısı da elbetteki ona ilk yaşamsal bakımı veren annesinin bakışından bağımsız değildir. Annenin çocuğu üzerindeki bakışı, onu tanımlayışı, sevişi, ona seslenişi çocuğun bedenini kapsamakta ve sınırlandırmaktadır. Çocuk da böylelikle sınırsız zevklenmenin mümkün olmadığı bedeninin sınırlarını keşfetmektedir. Bu da kayıp olmaksızın mümkün değildir. Burada bahsettiğimiz kayıp ruhsal bir kayıptır, yani “bütünsel” bedenin mutlak ve aynı zamanda ölümcül *zevkinin* kaybedilip, “kısmi” beden parçalarından “kısmi” *haz* alınmasıdır. Psikanalizin ilgilendiği beden de görünen anatomik beden değil, ruhsal beden, bir başka deyişle öteki tarafından bize yansıtılan kendi beden algımızın bilinçdışı tasarımıdır. Burada bizim için önemli olan nokta, beden dediğimiz şeyin bütüncül zevkin kaybı, yani eksiklik olmaksızın kurulamadığıdır. Aynada kendimize baktığımızda yalnızca bedenimizin bir tarafını görüp diğer tarafını kaçırmakla kalmayız, aynı zamanda kendi bakışımızı da kaçıırız. Benzer şekilde, başkasının bakışında ya da bizim başkasına bakışımızda daima eksik kalan, bakılanı bütünüyle sarmalamayan, tamamlanmamış birşeyler vardır. Bu noktada psikanalizin bize güzellikle ilgili söyleyebileceği süsün, makyajın vs. bu eksikliği kapatmaya çalışan bir örtü olabileceğidir. Burada ayrıntılı olarak kadın ve erkek ruhsallığına deyinmeyeceğiz ama altını çizmek istediğimiz nokta, eksiklik deneyiminin kadın ve erkekteki ruhsal yazılımının elbette farklı olduğudur.

Erkek kadında ona tam olduğu hissini veren şeyi görmeyi isterken kadın da daha çok erkeği bu eksiklikle karşı karşıya getirmemeye yazgılanmıştır. En güzel kızı yanında bulunduran erkek, kendisini adeta tamamlanmışlığa en yakın hisseden gibidir. Ya da güzelliğiyle erkeği baştan çıkararak, aklını başından alan kadın erkeğin eksikliğini daha da açığa çıkarıp, kendi üstünlüğünü kurar gibidir. Kendisini ortamın en güzeli hissetmek isteyen

genç kız, bakışların başkasına yöneldiğini fark ettiği anda sanki kendi varlığının yittiğini deneyimlemektedir.

. Freud, 1914 tarihli *Narsisizme giriş* adlı metninde, genç kızların ergenlikle beraber yeniden uyanan narsisizmlerinden ve yalnızca kendilerine yönelen bakışlarından bahseder. Genç kız, bedeninin öteki için arzulanır olduğunu, ilgi uyandırdığını duyumsadığında kendi bedeni üzerine çok güçlü bir ruhsal yatırım yapar. Bu adeta, genç kızın diğerlerinde uyandırdığı ilgiden dolayı gözlerinin kamaşıp, yalnızca kendisinden bahsedip, kendi narsisizmini güçlendirmek için diğerinin bakışını aramasıdır. Kendi beden imgesi eksiklik yokmuşcasına kendisini dayatır. Bu da karşı cinse yönelmekle narsisizminden çoktan vazgeçmiş erkek için hayranlık uyandırıcıdır, adeta kaybettiği birşeyi yeniden bulmuş gibidir, en önemlisi de eksikli olmanın onda uyandırabileceği kaygıyı bir süreliğine de olsa önlemiş bulunur. Tüm bunlar, kısmen bilinçli, çoğunlukla da bilinçdışı politikalar, diğer bir deyişle iktidar kurma oyunlarıdır. Burada bizim ilgilendiğimiz nokta, günümüzde kadınların ötekinin bakışını, dolayısıyla da kendi narsisizmini garantilemek için sadece gösterilebilir olana odaklanmalarıdır. Saçları, dişleri, elleri, kısacası göbek deliğine kadar bedeninin bütün ayrıntıları ayrı ayrı ele alınmakta, bu da beraberinde her beden parçasının fetişizasyonunu getirmektedir. Hatırlatalım ki fetişizmin kendisi de eksikli olmayı kabul edememeyi ve bu yapısal eksikliği olmazsa olmaz nesnelere gizlemeye çalışmayı belirtir.

Gerek kadın dergilerinde gerekse en iyilerin seçildiği bazı yarışmalarda güzellik, zamanımızda olmazsa olmaz bir kendini gerçekleştirme aracı olarak sunulmaktadır. Bunun da elbette ki ince bir bedene sahip olmak, şöyle ya da böyle giyinmek gibi liberal söylem tarafından belirlenmiş kodları, koşulları vardır. İmgesel bedenin ve onun her iki cinsiyette de yarattığı yanılsamanın ötesinde, kadının ilgisinin, arzusunun *başka* bir yere yönelmemesi değindiğimiz ruhsal zorlukların bir nedenidir. Günümüzde giderek artan yeme bozuklukları, genç kızlarımızın zayıflama sevdası, her beden parçasının bir fetiş gibi ele alınması, belirtilen kriterlere gerektiğince uyamayanların depresyona girmesi beden patolojilerine verebileceğimiz örneklerden yalnızca birkaçıdır.

Herkesin kendi bedeninin hâkimi olduğunu söyleyen yaygın söylem, bedeni aynı zamanda bir tümgüçlülük yanılsamasına dönüştürmekte, buna ulaşmak için de olmazsa olmaz tüketim koşulları sunmaktadır. Bu “gösteri toplumundan” ayrı düşünemeyeceğimiz, kültürel ve insani kodlarından ayrıştırılmış “kendinde” güzellikse elde edilmek adına özneyi imgesel yanılsamalarının hapsinde tutmaya devam ediyor gözükmektedir.

